

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**ПРОГРАМА ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ:
ПРАВознавство з мн**

**ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ:
Середня освіта
(Історія. Правознавство)
першого рівня вищої освіти (бакалавр)
за спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія)**

денної та заочної форм навчання

ЗАТВЕРДЖЕНО

На спільному засіданні кафедри
соціальних і правових дисциплін та
кафедри всесвітньої історії та методик
навчання

Протокол № 3 від 27 березня 2024 р.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Згідно з навчальним планом рівень здобутих теоретичних знань і набутих практичних навичок здобувачів вищої освіти перевіряється на випускному екзамені зі спеціалізації: Правознавство з МН.

Випускний екзамен зі спеціалізації: Правознавство з МН для здобувачів вищої освіти спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) проводиться на завершальному етапі навчання з метою встановлення Екзаменаційною комісією фактичної відповідності рівня освітньої підготовки вимогам освітнього ступеня бакалавра.

Під час розробки Програми випускного екзамену зі спеціалізації Правознавство з МН були враховані вимоги до фахівця освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія) та зміст затверджених робочих планів і програм дисциплін спеціальності.

Під час розробки програми випускного екзамену було застосовані такі основні методичні підходи:

1. Для перевірки відповідності знань випускників та їх практичної підготовки вимогам кваліфікаційної характеристики фахівця з правознавства у розділах програми кваліфікаційного екзамену зазначені основні теоретичні питання, якими має оволодіти здобувач вищої освіти з відповідних навчальних дисциплін, щоб мати можливість працювати за професійним призначенням бакалавра освіти «вчитель правознавства».

2. Кваліфікаційний екзамен має комплексний характер, тому його програма складається з узагальнених розділів програм профільюючих дисциплін для оцінки загального рівня кваліфікації випускника. На державний екзамен винесено питання з таких дисциплін: «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Сімейне право України», «Адміністративне право України», «Кримінальне право України», «Цивільне і господарське право України», «Трудове право України», «Аграрне та екологічне право України», «Правознавство з методикою навчання».

3. Екзамен проводиться за білетами, складеними відповідно до цієї програми. Екзаменаційний білет містить три питання, на які треба дати вичерпну відповідь.

4. Приймає екзамен Екзаменаційна комісія, склад якої затверджується у встановленому порядку. До початку екзамену до Екзаменаційної комісії подаються такі документи: наказ ректора про допуск до державного екзамену, довідка про виконання здобувачем вищої освіти навчального плану і отримані оцінки. Для оформлення протоколів із членів комісії призначається секретар.

До випускного екзамену допускаються здобувачі вищої освіти, які завершили вивчення всіх теоретичних дисциплін, витримали всі заліки та іспити відповідно до навчального плану.

Екзамен проводиться на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії у формі відповідей на питання екзаменаційних білетів. Рішення про оцінки приймається на закритому засіданні Екзаменаційної комісії відкритим

голосуванням простою більшістю. Результати екзамену визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Протоколи засідання Екзаменаційної комісії та залікові книжки здобувачів вищої освіти підписують голова та члени комісії.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ПРАВознавство з МН

Теорія держави і права. Поняття, предмет та функції теорії держави і права. Походження держави і права. Поняття, ознаки, функції та форми держави. Поняття права (ознаки, функції та цінність). Джерела та принципи права. Норми права (поняття, види та структура). Система права та законодавства. Нормотворчість та систематизація законодавства. Суспільні та правові відносини. Юридично значуща поведінка та юридична відповідальність. Застосування норм права (поняття, стадії та принципи).

Конституційне право України. Конституційне право України як галузь права, наука і навчальна дисципліна. Загальні засади конституційного ладу в Україні. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні та їх гарантії. Конституційно-правові засади форм безпосередньої демократії в Україні. Конституційно-правовий статус Верховної ради України. Конституційно-правовий статус Президента України. Конституційні засади виконавчої влади в Україні. Конституційні основи правосуддя в Україні. Конституційно-правові повноваження місцевого самоврядування в Україні. Конституційно-правовий статус Конституційного суду України.

Сімейне право України. Загальні положення сімейного права України (поняття, предмет, принципи, функції та джерела). Суб'єкти та об'єкт сімейних правовідносин. Шлюб (поняття, порядок укладення). Розірвання шлюбу та визнання шлюбу недійсним. Немайнові правовідносини подружжя. Право на материнство та право на батьківство. Права дитини відповідно до Сімейного кодексу України. Опіка та піклування у сімейному праві України (поняття та загальна характеристика). Форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Майнові й немайнові права та обов'язки батьків і дітей. Шлюбний договір. Права та обов'язки подружжя щодо утримання. Особливості правовідносин інших членів сім'ї та родичів.

Адміністративне право України. Загальні положення адміністративного права України (поняття, предмет, завдання, метод, історія, принципи, функції, джерела та система). Державна служба як різновид публічної служби: поняття, види, моделі та принципи. Правові питання проходження державної служби. Поняття та ознаки адміністративного примусу. Класифікація заходів адміністративного примусу. Поняття і ознаки адміністративної відповідальності. Адміністративне правопорушення: поняття, склад, характеристика. Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладення. Поняття провадження у справах про адміністративні правопорушення, принципи та учасники. Система адміністративних судів та їх компетенція.

Кодекс адміністративного судочинства. Адміністративно-правове регулювання у сфері фінансів. Адміністративно-правове регулювання у галузі зовнішньої політики та митної справи.

Кримінальне право України. Поняття, предмет, метод та система кримінального права України. Завдання, функції та принципи кримінального права. Закон про кримінальну відповідальність, його тлумачення та чинність. Поняття кримінального правопорушення, кримінального проступку та злочину. Склад кримінального правопорушення та його ознаки. Обов'язкові та факультативні ознаки суб'єкту кримінального правопорушення. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Правові наслідки судимості. Зняття та погашення судимості. Поняття й ознаки покарання. Система та види покарання. Призначення покарання. Звільнення від покарання та його відбування.

Цивільне і господарське право України. Правочини в цивільному праві України. Поняття зобов'язання в цивільному праві та види зобов'язань. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти цивільного права України. Види забезпечення виконання зобов'язань в цивільному праві. Представництво та довіреність в цивільному праві. Правовий статус суб'єктів господарювання. Правова характеристика об'єднань підприємств. Припинення діяльності суб'єктів господарювання. Поняття підприємницької діяльності та її кваліфікаційні ознаки. Методи правового регулювання господарської діяльності.

Трудове право України. Загальні положення трудового права України (поняття, предмет, функції, джерела, система та суб'єкти). Правові питання працевлаштування державною службою зайнятості. Трудовий договір (поняття, порядок укладення та розірвання. Оплата праці. Робочий час і час відпочинку. Відпустки, їх види відповідно до Закону України «Про відпустки». Матеріальна відповідальність у трудових правовідносинах. Дисциплінарна відповідальність у трудових правовідносинах. Колективний договір (поняття, загальна характеристика). Індивідуальні трудові спори: поняття, види, причини виникнення та способи вирішення.

Аграрне та екологічне право України. Поняття, система та джерела екологічного права України. Екологічні права та обов'язки громадян. Право власності на природні ресурси та право природокористування. Правове забезпечення екологічної безпеки. Відповідальність за порушення екологічного законодавства. Правова охорона та використання земель, вод, надр, атмосферного повітря, лісів, рослинного і тваринного світу в Україні. Європейське та міжнародне право навколишнього середовища. Поняття, система та джерела аграрного права України. Суб'єкти аграрних правовідносин (загальна характеристика). Аграрна та земельна реформи. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення. Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства.

Правознавство з методикою навчання. Правознавча дидактика як наука та навчальна дисципліна. Історичні етапи становлення та розвитку шкільної правознавчої освіти з поч. ХХ ст. Система правової освіти в загальній середній школі. Концептуальні засади навчання правознавства. Загальна характеристика

програми «Основи правознавства» 9 клас. Мета, завдання, структура вузівського курсу «Методика навчання правознавства». Характеристика навчального та методичного ресурсу шкільного правознавства. Компетентнісний підхід до навчання учнів правознавства. Структура правової компетентності учнів. Компетентнісно орієнтована методика навчання учнів правознавства. Сучасний підручник предмету «Основи правознавства» правознавства як інформаційна та методична модель. Зміст навчальної програми предмету «Основи правознавства» для учнів 9-го класу. Курси за вибором у системі навчання правознавства. Загальна характеристика програм. Характеристика змін внесених до програми «Основи правознавства» для учнів 9 класів у 2023 році. Особливості викладання предмету «Основи правознавства» у 9 класі у 2023/2024 навчальному/році в умовах дії правового режиму воєнного стану та повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Практичні заняття у структурі змісту програми «Основи правознавства». Особливості проведення уроку. Типи практичних занять з правознавства. Особливості проведення. Інтерактивна взаємодія на уроках правознавства. Зміст та методика застосування. Структура інтерактивного уроку правознавства. Правила організації інтерактивної роботи учнів на уроці. Спеціальні методи навчання учнів на уроках правознавства. Правові поняття у змісті навчання правознавства. Класифікація та методика формування правових понять. Методика формування здатності учнів аналізувати нормативно-правові акти та їх використовувати Методика формування здатності учнів розв'язувати правові ситуації. Методика формування здатності учнів складати правові документи. Особливості практичного заняття з основ правознавства. Методичні аспекти проведення уроку. Домашні завдання в структурі самостійної роботи учнів. Теоретичні аспекти контролю та оцінювання учнів на уроках правознавства. Методика оцінювання предметних компетентностей учнів на уроках правознавства. Формувальне оцінювання в системі практичних умінь учителя правознавства. Зміст та принципи реалізації. Самооцінювання та взаємооцінювання на уроках правознавства. Зміст, мета, техніки застосування. Позаурочна виховна робота з правознавства в системі правової освіти учнів. Зміст та завдання. Електронні дидактичні ресурси для учителя правознавства.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

Теорія держави і права

1. Поняття, предмет та функції теорії держави і права. Походження держави і права.
2. Поняття, ознаки, функції та форми держави.
3. Поняття права (ознаки, функції та цінність).
4. Джерела та принципи права.
5. Норми права (поняття, види та структура).
6. Система права та законодавства.
7. Нормотворчість та систематизація законодавства.

8. Суспільні та правові відносини.
9. Юридично значуща поведінка та юридична відповідальність.
10. Застосування норм права (поняття, стадії та принципи).

Конституційне право України

1. Конституційне право України як галузь права, наука і навчальна дисципліна.
2. Загальні засади конституційного ладу в Україні.
3. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні та їх гарантії.
4. Конституційно-правові засади форм безпосередньої демократії в Україні.
5. Конституційно-правовий статус Верховної ради України.
6. Конституційно-правовий статус Президента України.
7. Конституційні засади виконавчої влади в Україні.
8. Конституційні основи правосуддя в Україні.
9. Конституційно-правові повноваження місцевого самоврядування в Україні.
10. Конституційно-правовий статус Конституційного суду України.

Сімейне право України

1. Загальні положення сімейного права України (поняття, предмет, система та джерела).
2. Суб'єкти та об'єкт сімейних правовідносин.
3. Шлюб (поняття, порядок укладення)
4. Розірвання шлюбу та визнання шлюбу недійсним.
5. Немайнові правовідносини подружжя. Право на материнство та право на батьківство.
6. Шлюбний договір. Права та обов'язки подружжя щодо утримання
7. Опіка та піклування у сімейному праві України (поняття та загальна характеристика).
8. Форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
9. Майнові й немайнові права та обов'язки батьків і дітей.
10. Особливості правовідносин інших членів сім'ї та родичів.

Адміністративне право України

1. Загальні положення адміністративного права України (поняття, предмет, завдання, метод, історія, принципи, функції, джерела та система).
2. Державна служба як різновид публічної служби: поняття, види, моделі та принципи. Правові питання проходження державної служби.
3. Поняття та ознаки адміністративного примусу. Класифікація заходів адміністративного примусу.
4. Поняття і ознаки адміністративної відповідальності.

5. Адміністративне правопорушення: поняття, склад, характеристика.
6. Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладення.
7. Поняття провадження у справах про адміністративні правопорушення, принципи та учасники.
8. Система адміністративних судів та їх компетенція. Кодекс адміністративного судочинства.
9. Адміністративно-правове регулювання у сфері фінансів.
10. Адміністративно-правове регулювання у галузі зовнішньої політики та митної справи.

Кримінальне право України

1. Поняття, предмет, метод та система кримінального права України. Завдання, функції та принципи кримінального права.
2. Закон про кримінальну відповідальність, його тлумачення та чинність.
3. Поняття кримінального правопорушення, кримінального проступку та злочину.
4. Склад кримінального правопорушення та його ознаки.
5. Обов'язкові та факультативні ознаки суб'єкту кримінального правопорушення .
6. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.
7. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності.
8. Правові наслідки судимості. Зняття та погашення судимості.
9. Поняття й ознаки покарання. Система та види покарання.
10. Призначення покарання. Звільнення від покарання та його відбування.

Цивільне і господарське право України

1. Правочини в цивільному праві України.
2. Поняття зобов'язання в цивільному праві та види зобов'язань.
3. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти цивільного права України.
4. Види забезпечення виконання зобов'язань в цивільному праві.
5. Представництво та довіреність в цивільному праві.
6. Правовий статус суб'єктів господарювання.
7. Правова характеристика об'єднань підприємств.
8. Припинення діяльності суб'єктів господарювання.
9. Поняття підприємницької діяльності та її кваліфікаційні ознаки.
10. Методи правового регулювання господарської діяльності.

Трудове право України

1. Загальні положення трудового права України (поняття, предмет, функції, джерела, система та суб'єкти).
2. Правові питання працевлаштування державною службою зайнятості.
3. Трудовий договір (поняття, порядок укладення та розірвання).
4. Оплата праці.
5. Робочий час і час відпочинку.

6. Відпустки, їх види відповідно до Закону України «Про відпустки».
7. Матеріальна відповідальність у трудових правовідносинах.
8. Дисциплінарна відповідальність у трудових правовідносинах.
9. Колективний договір (поняття, загальна характеристика).
10. Індивідуальні трудові спори: поняття, види, причини виникнення та способи вирішення.

Аграрне та екологічне право України

1. Екологічні права та обов'язки громадян. Гарантії реалізації та захисту екологічних прав громадян.
2. Поняття екологічної безпеки та її правове забезпечення в Україні.
3. Загальна характеристика відповідальності за порушення екологічного законодавства.
4. Адаптація екологічного законодавства України до європейського права навколишнього середовища.
5. Міжнародний (організаційно-правовий) механізм охорони навколишнього середовища.
6. Правове становище фермерських господарств та особистих селянських господарств.
7. Правове регулювання охорони довкілля у сільському господарстві та забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції.
8. Характеристика учасників сільськогосподарського виробництва як суб'єктів аграрного права, види суб'єктів аграрних правовідносин.
9. Правове становище особистих селянських господарств.
10. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства.

Правознавство з методикою навчання

1. Правознавча дидактика як наука та навчальна дисципліна.
2. Історичні етапи становлення та розвитку шкільної правознавчої освіти з поч. ХХ ст.
3. Система правової освіти в загальній середній школі.
4. Концептуальні засади навчання правознавства. Загальна характеристика програми «Основи правознавства» 9 клас.
5. Мета, завдання, структура вузівського курсу «Методика навчання правознавства».
6. Характеристика навчального та методичного ресурсу шкільного правознавства.
7. Компетентнісний підхід до навчання учнів правознавства. Структура правової компетентності учнів.
8. Компетентнісно орієнтована методика навчання учнів правознавства.
9. Сучасний підручник предмету «Основи правознавства» правознавства як інформаційна та методична модель.
10. Зміст навчальної програми предмету «Основи правознавства» для учнів 9-го класу.

11. Курси за вибором у системі навчання правознавства. Загальна характеристика програм.
12. Характеристика змін внесених до програми «Основи правознавства» для учнів 9 класів у 2023 році.
13. Особливості викладання предмету «Основи правознавства» у 9 класі у 2023/2024 навчальному/році в умовах дії правового режиму воєнного стану та повномасштабної збройної агресії РФ проти України.
14. Практичні заняття у структурі змісту програми «Основи правознавства». Особливості проведення уроку.
15. Типи практичних занять з правознавства. Особливості проведення.
16. Інтерактивна взаємодія на уроках правознавства. Зміст та методика застосування.
17. Структура інтерактивного уроку правознавства. Правила організації інтерактивної роботи учнів на уроці.
18. Спеціальні методи навчання учнів на уроках правознавства.
19. Правові поняття у змісті навчання правознавства. Класифікація та методика формування правових понять.
20. Методика формування здатності учнів аналізувати нормативно-правові акти та їх використовувати
21. Методика формування здатності учнів розв'язувати правові ситуації.
22. Методика формування здатності учнів складати правові документи.
23. Особливості практичного заняття з основ правознавства. Методичні аспекти проведення уроку.
24. Домашні завдання в структурі самостійної роботи учнів.
25. Теоретичні аспекти контролю та оцінювання учнів на уроках правознавства.
26. Методика оцінювання предметних компетентностей учнів на уроках правознавства.
27. Формувальне оцінювання в системі практичних умінь учителя правознавства. Зміст та принципи реалізації.
28. Самооцінювання та взаємооцінювання на уроках правознавства. Зміст, мета, техніки застосування.
29. Позаурочна виховна робота з правознавства в системі правової освіти учнів. Зміст та завдання.
30. Електронні дидактичні ресурси для учителя правознавства.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ

Оцінювання результатів складання кваліфікаційного екзамену за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем випускників, які навчаються за кредитно-модульною системою організації навчального процесу, здійснюється

за 100-бальною шкалою університету, за шкалою ECTS та національною шкалою відповідно до таблиці.

Рейтингова оцінка з державного екзамену	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A (відмінно)	відмінно
82-89	B (дуже добре)	добре
75-81	C (добре)	добре
69-74	D (задовільно)	задовільно
60-68	E (достатньо)	задовільно
35-59	FX	незадовільно
0-34	F	незадовільно

Основними вимогами щодо знань і вмінь здобувачів вищої освіти, на основі яких визначається їхня оцінка на екзамені, є:

- знання основного змісту питань екзаменаційного білета;
- повнота розкриття здобувачем вищої освіти питання;
- знання першоджерел і доцільне застосування їх під час відповіді;
- логіка викладу матеріалу, цілісність і обґрунтування відповіді;
- культура мовлення здобувача вищої освіти;
- знання альтернативних концепцій і поглядів із певних питань;
- аналітичність міркування, уміння здобувача вищої освіти робити порівняння, висновки.

За національною шкалою оцінка знань здобувачів вищої освіти на екзамені здійснюється за чотирибальною шкалою:

– здобувач вищої освіти одержує оцінку **«відмінно»**, якщо його відповідь повна, розуміння матеріалу глибоке, основні вміння сформовані та засвоєні; виклад матеріалу логічний (обґрунтований нормами права), висновки і узагальнення точні й пов'язані з явищами навколишнього життя, зі сферою майбутньої спеціальності; здобувач вищої освіти орієнтується в системі чинного трудового законодавства і практиці його застосування, правильно використовує юридичну термінологію, вміє застосувати свої знання для вирішення практичних ситуацій;

– здобувач вищої освіти одержує оцінку **«добре»**, якщо його відповідь задовольняє раніше наведені вимоги, але виклад матеріалу недостатньо систематизований, окремі вміння недостатньо мірою сформовані; у визначеннях понять, термінології і узагальненнях є окремі неточності, які легко виправляються за допомогою додаткових запитань викладача.

– здобувач вищої освіти одержує оцінку **«задовільно»**, якщо його відповідь свідчить про розуміння ним основних положень питання, але спостерігається значна неповнота знань; визначення понять нечіткі, неточні;

уміння сформовані недостатньою мірою; висновки і узагальнення аргументовані слабо, з помилками.

– здобувач вищої освіти одержує оцінку «незадовільно», якщо його відповідь неправильна, знання фрагментарні, мають неповний характер; студент не знає основного матеріалу, допускає грубі помилки у визначеннях понять, а також не вміє працювати з документами, джерелами права.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко та ін. ; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х. : Право, 2010. 296 с.
2. Аграрне право України: підручник / В.М.Єрмоленко, О.В.Гафурова, М.В.Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В.М.Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
4. Адміністративне право України: навч. посіб. / С.Г. Стеценко. К.: Атіка. 2011. 624 с.
5. Адміністративне право України: Підручник / За аг. Ред.. Ю.П. Битяк. К.: Юрінком. 2010. 544 с.
6. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. К.: Істина, 2010. 480 с.
7. Годованець В. Ф. Конституційне право України. : Навч. посіб. К. : МАУП, 2005. 360 с.
8. Гончаренко О.М. Права людини в Україні: навч. посіб. / О.М. Гончаренко. К.: Знання, 2008. 207с.
9. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.
10. Господарське право. Особлива частина: підручник / М. С. Долинська, Г. В. Смолин, О. А. Туркот, Л. В. Хомко, Б. М. Гамалюк; за ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 536 с.
11. Господарське право: загальна частина : навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Юніна М. П. та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 262 с.
12. Екологічне право України : Начальний посібник / Упоряд. І. В. Тетарчук, Т. С. Дяків, К. : Центр учбової літератури, 2017. 228 с.
13. Екологічне право: Підручник / Кол. авт. С. С. Бичкова, І. А. Боровська, О.С. Бурлака, К. : Правова єдність, 2016. 289 с.
14. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Митрофанов Ігор Іванович; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
15. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

16. Збірник міжнародних правових документів, законодавчих актів, нормативних документів України з питань соц.-правового захисту дітей. К.: АТ Столиця, 1998. 512 с.
17. Земельне та аграрне право [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О.С.Літошенко. К. : КНЕУ, 2013. 525, [3] с.
18. Історія правоохоронних органів України [Текст] : навчальний посіб. для студ. історичного ф-ту / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. І. І. Кривошея, О. В. Барвінок. Умань : Візаві, 2017. 124 с.
19. Кодекс України про адміністративні правопорушення [текст] чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 02.03.2015 р : (відповідає офіційному текстові). К. : «Центр навчальної літератури», 2015. 196 с.
20. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні [Текст]: підручник: Затв. МОН України як підручник для студ. ВНЗ та працівників місцевого самоврядування/ А. М. Колодій, А. Ю. Олійник; МОН України. К.: Правова єдність, 2008. 350, [1 с]. Бібліогр.: с. 342–347.
21. Конституційне право України. Академічний курс : Підручник 6 У 2т. Ю.С. Шемшученко (заг. ред.). К., Т.1 2006, Т.2 2008.
22. Конституційне право України. Навчальний посібник / Майданник О.О. К.: Аллерта. 2011. 380 с.
23. Конституційне право України. Підручник / Погорілко В.Ф. К.: Центр учбової літератури. 2010. 432 с.
24. Конституція України від 25 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України : офіційне видання. 1996. № 30. стаття 141.
25. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
26. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос. Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.
27. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. Харків : Право, 2018. 142 с.
28. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С.В. Албул, А. М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О.В.Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я.Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
29. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Загальна частина / Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. 376 с.
30. Мироненко В.П. Сімейне право України: підручник (для студентів вищих навчальних закладів) / В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.
31. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Харитонова Є.О. Х.: ТОВ «Одісей», 2006.

32. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В.М.Коссака. К.: Істина, 2016.
33. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнєцової, В.В.Луця. К.: Юрінком Інтер, 2017 (Т.1).
34. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. Вид. 4-те, змін. і допов. Х. : Право, 2015. 166 с.
35. Основи трудового права України: Курс лекцій /За ред. П.Д. Пилипенка. 3-тє видання виправлене і доповнене. Львів: Новий світ, 2004. 238 с.
36. Панченко М.І. Цивільне право України: Навч. Посіб. 2-ге вид, стер. К.: Знання, 2006. 583с.
37. Пилипенко П.Д., Буряк В.Я., Козак З.Я. Основи трудового права України: Навч. посіб. Для студентів вищих навчальних закладів освіти. 3-тє видання, виправлене і доповнене / За ред.. П.Д. Пилипенка. Львів: «Новий світ – 2000», 2004. 152 с.
38. Приходько С.Г., Мелехова О.В. Трудове право України: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: КНЕУ, 2003. 21с.
39. Про працю. Збірник законів. Х.: ПП «ІГВІНІ» , 2005. 216с.
40. Ромовська З.В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Правова єдність 2017.
41. Ротань В.Г., Зуб І.В., Стичинський Б.С. Науково-практичний коментар до законодавства про працю. 6-те вид., доп. і переробл. К.: А.С.К., 2005. 976 с.
42. Сімейне право (у схемах та визначеннях) : навч. посібник / кол. авт. ; [Коваленко А. В. (кер.), Валєєв Р. Г., Круглова О. О. та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2016. 200 с.
43. Сімейний кодекс України. Х.: ПП «ІГВІНІ», 2008. 104 с.
44. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
45. Судові та правоохоронні органи України [Текст] : навч. посіб. / [упоряд. І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків]. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 200 с.
46. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.
47. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688с.
48. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
49. Трудове право України: Академічний курс: Підруч. для студ. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін., / За ред. П. Д. Пилипенка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 536.
50. Україна. Закони. Кодекс законів про працю України [Текст]: Із змінами і доповненнями станом на 15 січня 2008року/ Верховна Рада України. Х.: ІНГВІНІ, 2008. 127, [1]с. (Закони України).
51. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України: Підручник. К.: Істина, 2016.

52. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2-х т. / За заг.ред. Я.М.Шевченко. К.: Ін Юре, 2006 (Т.1. Загальна частина).
53. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг.ред. В.І.Борисової, І.В.Спасібо-Фатєєвої, В.Л.Яроцького. Х.: Право, 2017.
54. Цивільне право: загальна частина. Практикум : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 232 с.
55. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників Проекту ЦКУ. К.: Істина, 2014.
56. Цивільний кодекс України: Постатейний коментар у двох частинах / Відп.ред. А.С.Довгерт, Н.С.Кузнецова. К.: Юстиніан, 2016 (Ч.1).
57. Щербина В.С. Господарське право України : Підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер 2006. 656 с.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА»

1. Андрусишин Б. І. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 361 с.
2. Андрусишин Б. І. Еволюція шкільної правової освіти в Україні / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право.* 2007. Випуск 5. С. 99-111 ;
3. Андрусишин Б. І. Учитель правознавства в структурі шкільного педагогічного колективу. *Юридичний журнал.* 2007. № 6. С. 75-76.
4. Головка Н. І. Методика викладання правознавства: навч. посіб. / Н. І. Головка. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 202 с.:
5. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30.09.2020 № 898.URL: <http://surl.li/mfre>
6. Електронні версії підручників з основ правознавства для учнів 9-х класів. URL: <https://sites.google.com/view/stm20/>
7. Концепція «Нова українська школа»: Рішення колегії МОН від 27.10.2016 р. за станом на 03.04.2017 р. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/uasch-2016/>
8. Методика навчання правознавства: курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Історичний ф-т ; уклад. З. О. Возна. Умань : Візаві, 2021. 186 с.
9. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році URL: <https://www.schoolife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo->

vykladannya-istoriyi-osnov-pravoznavstva-gromadyanskoyi-osvity-ta-kursiv-duhovno-moralnogo-spryamuvannya-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/

10. Основи правознавства. 9 клас. (2022). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698). URL: <http://surl.li/ctvcd>
11. Ремех Т. Як підготувати й провести практичні заняття з правознавства в старшій школі. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2016. №11 С. 34.
12. Ремех Т.О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник / Т.О. Ремех.К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
13. Ремех Т.О. Основи правознавства: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Т.О. Ремех, О.І. Пометун. Київ: Літера ЛТД, 2017. 224 с.
14. Ремех, Т.О. Вивчення прав людини за оновленими навчальними програмами для закладів середньої освіти. Всеукраїнська науково-практична конференція «Конституція України: держава і право в умовах воєнного стану»: Збірник матеріалів конференції, м. Київ, 28 червня 2022 р. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 16–21. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732762/>.
15. Ремех, Т.О. Організація активної діяльності учнів засобами підручника «Основи правознавства». Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу», 14 вересня 2022 року, м. Київ, 163–166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732763/>.
16. Рябовол Л. Понятійний апарат шкільних курсів правознавства: загальна характеристика та особливості [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nniif.org.ua/File/12rltpas.pdf>
17. Рябовол Л. Т. Методика навчання правознавства в школі як наука. Управління організацією навчально-виховного процесу в середній і вищій школі : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 13–14 березня 2012 р.) : матер. конф. Полтава, 2012. С. 112–113.
18. Рябовол Л. Т. Контроль навчальних досягнень учнів з правознавства: поняття, принципи, функції, мета, суб'єкти, об'єкт, критерії оцінювання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя : [зб. наук. праць] / ред. кол. : (голов. ред.) Н. С. Побірченко [та ін.]. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. Вип. 9, ч. 2. С. 61–68*
19. Рябовол Л. Т. Мета та завдання шкільної правової освіти: поняття, сутність, структура. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту*

- соціальних технологій Університету "Україна". 2011. № 4. С. 144-148.*
URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2011_4_33.pdf
- 20.Рябовол Л. Т., Чернік С. Д., Шатрава С. О. Формування предметних умінь і навичок з правознавства в учнів 9 класів. Наука і освіта. 2017. №8. 23-33.
- 21.Рябовол Л. Методика навчання правознавства (правознавча дидактика) як наука: об'єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологія. *Педагогіка вищої та середньої школи.*2017. №1 (50)
22. Формування вмінь учнів висловлювати судження шляхом використання міжпредметних зв'язків на уроках правознавства. Майстер-клас. *Історія та правознавство.* 2015. № 24.
URL: https://youtu.be/G4tIa_mxVZY
- 23.Шкільний курс правознавства з методикою навчання : навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / уклад. З. О. Возна. Умань : ФОП Жовтий, 2015. –189 с.